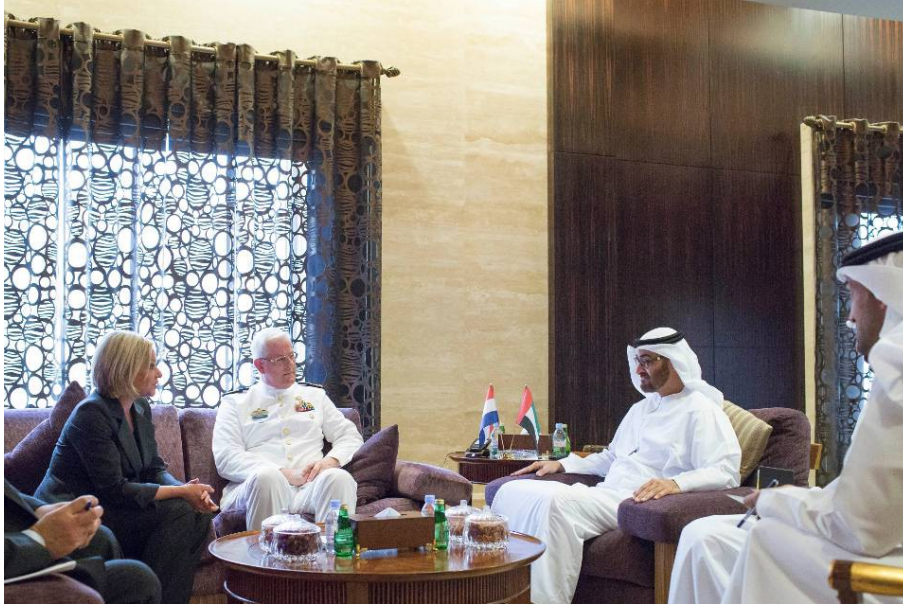

Kritische analyse Nederlandse wapenexport 2015

Stop Wapenhandel, oktober 2016

Stop Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684

info@stopwapenhandel.org
IBAN NL11 TRIO 0390 4073 80
www.stopwapenhandel.org

Colofon

Uitgave: Stop Wapenhandel, oktober 2016

Auteurs: Mark Akkerman, Benjamin Baars, Martin Broek, Wendela de Vries

Foto voorpagina

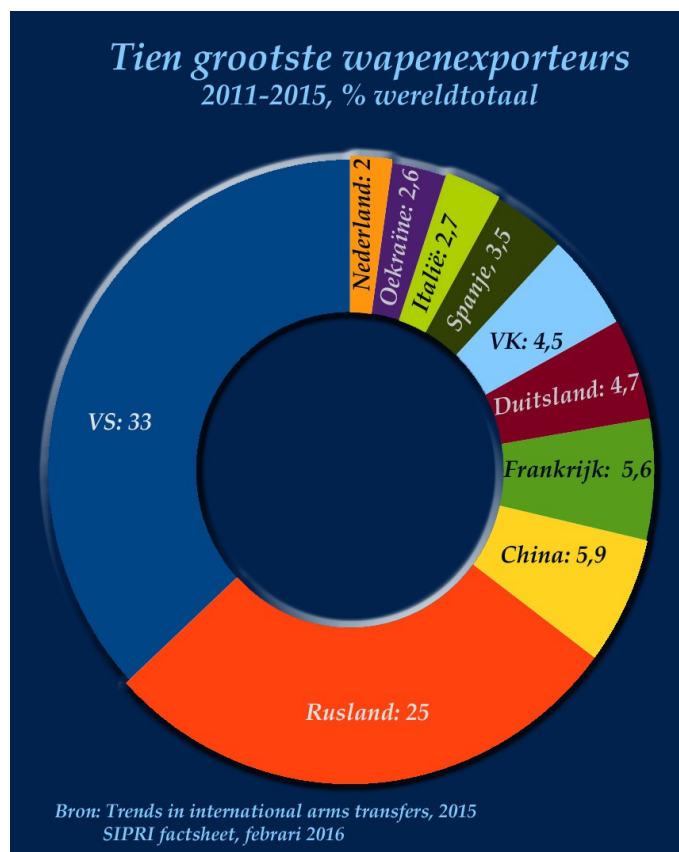
Hennis leidt handelsmissie in Verenigde Arabische Emiraten. Minister in gesprek met kroonprins.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4
I Enkele kerngegevens	6
Internationale positie	6
Belangrijkste bestemmingen	6
Geweigerde vergunningen	7
II Globale en algemene overdrachtsvergunningen	9
Globale overdrachtsgunningen	9
Turkije	9
Algemene overdrachtsvergunningen	10
III Nederlandse wapenexport naar het Midden-Oosten	12
Jordanië	12
Omstreden order Egypte	13
Israël	14
Saoedi-Arabië	15
Turkije, dubieuze bondgenoot	16
Qatar en Verenigde Arabische Emiraten	18
IV Overige opmerkelijke exporten	20
Algerije	20
Filipijnen	20
Guyana	20
Overige	21
V Uitvoervergunningen dual use export	23
Camera's en nachtzichtapparatuur	23
ICT	23
VI Rapportage en transparantie	25
Recente publicaties van Stop Wapenhandel	27

INLEIDING

Het jaar 2015 was een gemiddeld wapenexportjaar. Het grootste deel van de export ging naar NAVO/EU+-landen en ruim 16% ging naar het Midden-Oosten. In 2015 staat Nederland, net als in 2014, op de tiende plaats van belangrijkste wapenexporteurs.

Ondanks grote zorgen over de dubbele agenda van veel landen in het Midden-Oosten – steun aan de strijd tegen IS maar tegelijk steun aan gewelddadig extremisme, of het volgen van een eigen regionale machtsagenda – en ondanks de dramatische oorlog in Jemen worden er nog altijd wapens geleverd aan het Midden-Oosten. Voor de problemen in het Midden-Oosten bestaat geen militaire oplossing en meer wapens maken de problemen alleen maar groter. De opkomst van gewapend islamisme en de grote hoeveelheden vluchtelingen die zich inmiddels ook in Europa melden zijn mede het gevolg van oorlogen die met onze wapens worden uitgevochten.

Doorgaande leveringen aan de coalitie die onder leiding van Saoedi-Arabië oorlog voert tegen Jemen – waaronder de levering van onderdelen voor militaire drones aan de VAE – zijn vanuit mensenrechtenspunt onbegrijpelijk.

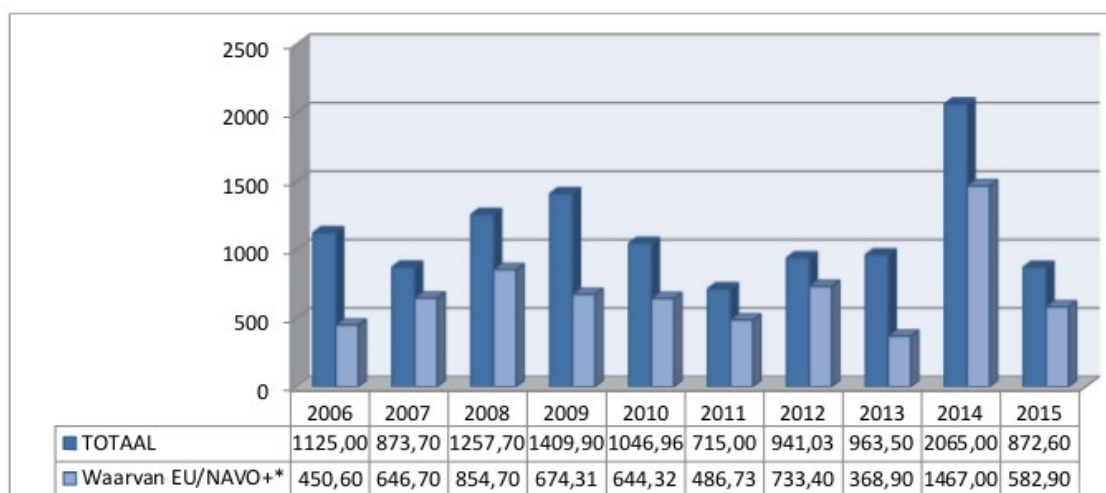
Nederland hecht op het terrein van wapenexportbeleid sterk aan Europese harmonisatie, ook om 'undercutting' ("als wij het niet leveren levert een ander het wel") te voorkomen. Harmonisatie is echter nog ver weg: veel landen volgen hun eigen beleid, gerelateerd aan hun eigen strategische en/of economische belangen. De Europese Gedragscode

Wapenexport laat daar (niet voor niets) veel ruimte voor.

Op transparantiegebied loopt Nederland voorop in de EU. Dat geldt niet voor openheid over de eindgebruiker van een product; het maakt nogal uit of dat de krijgsmacht, de politie of een bedrijf is. Ook de gerapporteerde exportwaarden zijn soms nogal onduidelijk: de regering noemt in zijn rapportage aan de Kamer andere totaalwaarden dan die uit de maandrapportages te halen zijn. Waarschijnlijk zijn dit administratieve afwijkingen, maar het is wat slordig.

I – ENKELE KERNGEGEVENS

De totale waarde van de in 2015 afgegeven wapenexportvergunningen bedraagt 813,01 miljoen euro. Fors minder dan het jaar daarvoor, toen het om ruim twee miljard ging. Daarbij dient wel vermeld te worden dat het totaal in 2014 voor een belangrijk deel (ruim 700 miljoen euro) bepaald werd door drie grote vergunningen, met een langere looptijd van drie jaar, voor de levering van onderdelen voor het gevechtsvliegtuig F35 (Joint Strike Fighter) aan de Verenigde Staten, Turkije en Italië. Ook was er vorig jaar sprake van een vergunning van bijna 169 miljoen euro voor de uitvoer van munitie die Defensie in Duitsland laat vernietigen. Met dat in het achterhoofd kan gesteld worden dat de totale uitvoer van dezelfde orde van grootte is als gemiddeld in het afgelopen decennium. Het grootste deel van de export, ongeveer 24%, gaat naar de categorie 'NAVO/EU+-landen', gevolgd door zo'n 20% naar EU-landen, 18% naar Noord-Amerika en ruim 16% naar het Midden-Oosten.

Nederlandse wapenexport 2006-2015 (vergunningen in miljoenen euro's) – bron: Ministerie van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking / Ministerie van Buitenlandse Zaken, Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2015, bijlage 2

Internationale positie

De jaarlijks door het Zweedse onderzoeksinstituut SIPRI gepubliceerde lijst van belangrijkste wapenexporteurs zet Nederland voor 2015, net als voor 2014, op de tiende plaats. Over het laatste decennium staat Nederland zelfs op de achtste plaats wereldwijd. In beide ranglijsten blijven de Verenigde Staten en Rusland veruit de grootste spelers. Israël komt in 2015 weer de top-10 binnen, waar de Oekraïne uit valt.

Belangrijkste bestemmingen

De belangrijkste bestemming van Nederlandse wapens in 2015 was de verzamelcategorie 'NAVO/EU+-landen'. De regering schrijft hierover: "Het gaat hierbij met name om vergunningen voor de levering van componenten van (vooral) militaire vliegtuigen of militaire voertuigen aan meerdere EU-lidstaten en NAVO-partners, alsook aan Australië,

Nieuw-Zeeland, Japan en Zwitserland.”

Daarna volgen de Verenigde Staten, de Verenigde Arabische Emiraten, Duitsland (met de aantekening dat meer dan de helft van dit bedrag weer draait om de uitvoer van te vernietigen munitie van Defensie), Estland, Finland, Taiwan, Egypte en Japan als grootste afnemers, allen met meer dan 30 miljoen euro.

<i>'s Werelds grootste wapenexporterende landen</i>				
	2006-2015	2011-2015	2015	
1	VS	83.892VS	46.908VS	10.484
2	Rusland	64.460Rusland	36.232Rusland	5.483
3	Duitsland	20.324Frankrijk	8.447Duitsland	2.049
4	Frankrijk	16.946China	8.034Frankrijk	2.013
5	China	12.931Duitsland	6.722China	1.966
6	VK	11.605VK	6.476Spanje	1.279
7	Spanje	8.303Spanje	5.047VK	1.214
8	Nederland	6.497Italië	3.843Israël	710
9	Italië	6.445Oekraïne	3.686Italië	570
10	Oekraïne	6.078 Nederland	2.791 Nederland	444
11	Israël	5.358Israël	2.594Zwitserland	369
12	Zweden	4.344Zweden	2.095Oekraïne	323
13	Zwitserland	2.957Canada	1.490Canada	312
14	Canada	2.727Zwitserland	1.440Turkije	291
15	Zuid-Korea	2.131Zuid-Korea	1.051Zweden	186
Totaal alle landen		268.399	142.890	28.626

Bron: SIPRI Arms Transfers database; getallen betreffen geen exportwaarden, maar SIPRI's 'Trend Indicator Value', die uit gaat van de relatieve waarde van de geleverde wapens

Geweigerde vergunningen

In 2015 werden 11 vergunningaanvragen voor wapenexporten afgewezen, alsmede drie voor doorvoer. In negen gevallen ging het om uit- of doorvoer naar Qatar, Saoedi-Arabië of de Verenigde Arabische Emiraten. Deze vergunningen werden meestal geweigerd op grond van criterium 2 van het Gemeenschappelijk Standpunt van de EU: “Eerbiediging van de mensenrechten in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land.” Criterium 4 (“Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio”) was de reden voor één weigering, inzake de uitvoer van patroonbandenschakels voor 30mm munitie voor de VAE, via bedrijven in Bulgarije en Frankrijk.

De regering schrijft dat deze weigeringen samenhangen met de oorlog in Jemen. Ze zijn allemaal aan de orde vanaf augustus 2015, nadat grootscheeps bericht was over schendingen van humanitair recht door de coalitie onder leiding van Saoedi-Arabië.

De andere geweigerde vergunningen gaan om India, Venezuela, Thailand, Zuid-Afrika en de Oekraïne.

Belangrijkste 30 bestemmingen Nederlandse wapenexport (2006-2015, in miljoen euro's)											
Land	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Totaal
VS	63,54	121,52	56,34	178,28	318,18	146,84	78,17	109,88	381,91	149,73	1604,39
Duitsland	76,12	70,88	157,05	148,99	71,55	56,91	375,25	48,23	288,84	65,13	1358,95
Div NAVO-landen/EU+	41,75	86,62	131,93	59,23	125,27	53,78	209,29	163,97	210,65	200,49	1282,98
Indonesië	278,19	0,07	316,42	0,23	3,12	46,08	12,83	350,37	25,29	0,96	1033,56
Marokko	0,04	-	-	555,00	0,60	-	10,00	-	44,50	-	610,14
Turkije	43,70	2,63	20,91	66,42	9,02	7,80	4,44	9,83	248,12	5,65	418,52
Italië	40,69	23,75	3,02	9,77	1,73	14,86	4,23	1,51	234,67	2,68	336,91
Portugal	-	0,61	319,41	7,98	1,57	0,02	0,53	0,03	0,27	-	330,42
VK	23,49	41,64	33,12	36,08	18,66	78,01	25,31	3,31	25,71	3,71	289,04
Canada	31,70	3,47	93,57	84,97	4,48	15,72	12,08	13,89	14,30	1,73	275,91
Frankrijk	50,52	47,13	10,84	44,05	12,54	41,30	7,23	7,74	22,99	10,77	255,11
Venezuela	196,42	-	-	-	-	-	-	11,00	-	20,65	228,07
Chili	98,46	12,22	2,04	1,77	104,51	2,48	0,77	2,21	0,88	0,54	225,88
Oman	20,01	101,23	3,50	0,62	0,22	0,17	1,47	70,38	7,49	9,49	214,58
Denemarken	4,30	170,56	15,03	3,21	3,95	2,63	0,85	0,32	1,59	0,31	202,75
Taiwan	9,59	2,23	8,66	19,32	27,04	31,73	7,16	30,42	19,65	36,85	192,65
VAE	1,93	1,27	0,28	9,07	2,26	0,17	3,50	1,37	51,26	72,01	143,12
Trinidad en Tobago	-	-	-	-	-	-	-	-	140,39	-	140,39
Finland	30,25	1,97	0,65	8,27	0,72	8,34	-	0,20	46,40	37,58	134,38
Colombia	-	-	-	1,03	89,79	0,01	-	5,44	37,28	-	133,55
Maleisië	2,11	1,47	3,97	2,20	53,34	0,10	6,18	0,57	44,70	18,36	133,00
Singapore	1,71	0,61	1,13	0,35	0,89	29,61	2,19	53,79	8,14	8,70	107,12
Zuid-Korea	3,88	2,78	0,99	9,29	6,01	9,26	12,09	6,22	43,80	8,77	103,09
Spanje	5,19	67,47	2,42	2,76	7,54	7,74	1,34	2,13	1,26	0,56	98,41
Peru	-	-	-	0,79	25,11	-	-	-	52,00	11,43	89,33
Jordanië	-	0,67	2,76	29,10	29,73	-	0,04	1,89	14,47	9,61	88,27
Zweden	2,88	23,05	20,51	12,12	2,70	12,98	7,80	1,66	2,42	1,57	87,69
Japan	3,82	7,78	11,05	10,78	16,41	1,70	1,67	0,48	0,70	31,22	85,61
Noorwegen	2,09	4,89	2,13	2,93	2,48	39,48	8,53	0,80	11,85	9,51	84,69
Egypte	0,29	14,69	3,39	1,27	8,21	0,16	9,33	6,54	0,32	34,39	78,59
Totaal alle landen	1125	874	1258	1410	1047	715	941	964	2065	873	11270

II- GLOBALE EN ALGEMENE OVERDRACHTSVERGUNNINGEN

Langzamerhand wordt duidelijk dat het systeem van exportvergunningen die op nationaal niveau getoetst worden aan criteria wordt ondergraven met EU richtlijn 2009/43/EG.¹ Bij globale en algemene exportvergunningen, eufemistisch 'overdrachtsvergunningen' genoemd, wordt verondersteld dat EU landen gezamenlijke Europese exportrichtlijnen hanteren en dus inter-EU controle niet nodig is. Terwijl overduidelijk is dat de EU exportrichtlijnen niet meer zijn dan een globale richtlijn die lidstaten naar believen inpassen in hun eigen buitenland- en veiligheidsbeleid, dat verre van geharmoniseerd is. Het is zorgelijk dat de Europese lidstaten en de Commissie er toe neigen wapenproductie als een puur economische activiteit te benaderen.

Globale vergunningen

De globale overdrachtsvergunning voor militaire goederen is van toepassing op Europese Unie landen (+ Liechtenstein, Noorwegen, en IJsland) en de NAVO-landen (+ Australië, Japan, Nieuw-Zeeland en Zwitserland). De vergunning is bedoeld om de overdracht van één bepaald type militaire goederen verspreid over verscheidene leveringen naar verschillende afnemers te regelen.² Het woord export is bij deze regeling vervangen door overdracht, maar de goederen gaan nog steeds naar bestemmingen buiten onze eigen landsgrenzen, alleen wel naar een select gezelschap landen.

Onlangs werd de bestaansreden van een dergelijk type vergunning duidelijk. In 2014 werd een vergunning verstrekt met een waarde van € 700 miljoen voor de levering van F-35 Joint Strike Fighter onderdelen naar Italië, Turkije en de VS. De looptijd van de vergunning is drie jaar.³ Verhoudingsgewijs is dit een grote vergunning binnen de Nederlandse wapenexporten; ongeveer een vijfde van het totaal (de gemiddelde jaaromvang is € 1.121 miljoen over afgelopen 10 jaar).

Turkije

Deze vergunning toont ook meteen de zwakheid van de regeling aan, gezien vanuit het oogpunt van een stringent wapenexportcontrolebeleid. Turkije zet sinds jaar en dag zijn jachtvliegtuigen in tegen buurlanden en eigen bevolking.⁴ Daarbij komt dat Turkije afgelopen zomer werd geconfronteerd met een poging tot staatsgreep, waarvan president Erdogan stelt dat die voor rekening van de Gülen beweging komt. Deze coup werd vrijdeld, maar wel gevolgd door zware repressie van alle mogelijke tegenstanders van het Turkse regime en verheviging van de militaire strijd in het Zuidoosten (Koerdistan) en

¹ Staatsblad Jaargang 2011, Nr. 457. Besluit van 30 september 2011 tot wijziging van het Besluit strategische goederen in verband met de implementatie van richtlijn 2009/43/EG

² Besluit Strategische Goederen (BSG), artikel 21:2.

³ Minister Koenders en de Minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking Ploumen, Introductie brief bij het rapport Wapenexportbeleid 2014, Den Haag, 20 november 2015. 2015-2016, 22054 nr. 265.

⁴ In het verre verleden leverde Nederland veel afgestoten jachtvliegtuigen (F-104 en NF5) aan Ankara en die werden tegen de zin van Nederland ingezet tegen de Koerden (<http://broekstukken.blogspot.nl/search?updated-min=1999-01-01T00:00:00%2B01:00&updated-max=2000-01-01T00:00:00%2B01:00&max-results=1> (1 juli 1999).

met inzet van straaljagers over de grens met Irak en Syrië.⁵

Dit alles nog los van het neerschieten van een Russisch vliegtuig in november 2015. Een gevaarlijk militair incident dat volgens suggestie ook al op het conto van Gülen wordt geschreven.⁶ Turkije is bondgenoot van de NAVO en Europa m.b.t. Syrië, maar tevens een partij die mensenrechten naar eigen goeddunken definieert. (Zie verder kader/hoofdstukje Turkije.)

Algemene overdrachtsvergunningen

Naast de globale overdrachtsvergunning bestaat er ook een Algemene overdrachtsvergunning voor militaire goederen. Er is een aantal verschillende specifieke overdrachtsvergunningsregelingen:⁷ NL003 is voor het transport van militaire goederen naar krijgsmachten van de EU+; NL004 kan worden gebruikt voor de overdracht van militaire goederen naar gecertificeerde bedrijven (zie volgende alinea)⁸; NL005 kan worden gebruikt bij overdracht in het kader van een beurs of demonstratie; en NL006 is voor de overdracht in het kader van onderhoud en reparatie. Deze regelingen zijn gebaseerd op het Besluit Strategische Goederen (BSG) artikel 20:1. Sinds 1 oktober 2016 regeling NL009⁹ (samen met NL004 in het kader van wapenexport de belangrijkste), deze is specifiek bedoeld voor de overdracht van F-35 onderdelen. Hier duikt dan meteen de vraag op of deze regeling hier beperkt wordt tot EU+ landen of dat ook andere landen betrokken zijn bij JSF-productie en -onderhoud (waarbij onderdelen overgedragen worden) ervan mee gaan profiteren?

Was er tot nu sprake van controle van de klant, bij dit type vergunning draait het om een gecertificeerde leverancier die onder deze vergunning kan leveren aan Europese Unie landen (+ Liechtenstein, Noorwegen, en IJsland). Het kan daarbij ook om een buitenlandse vestiging gaan. Een bedrijf dat in aanmerking wil komen voor een dergelijke vergunning moet zijn administratie - die het mogelijk maakt controle uit te voeren - hebben in het land waar de aanvraag wordt gedaan. Daarnaast moet het gedetailleerde informatie verstrekken over eindgebruikers en het gebruik (artikelen 11.f. en 11.g van Uitvoeringsregeling strategische goederen 2012). Er bestaat een register van

⁵ Voorbeelden hiervan: <http://www.todayonline.com/world/turkey-kills-four-kurdish-militants-north-iraq-army-sources> (20 september 2016); <http://www.aljazeera.com/news/2016/08/syria-turkish-air-strikes-artillery-kill-20-160828081554630.html> (28 augustus 2016);

⁶ <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-gulen-attempted-coup-president-recep-tayyip-erdogan-a7343566.html>

⁷ De overdracht moet wel gemeld worden. Zie Staatssecretaris Bleker, *Besluit van 30 September 2011 tot wijziging van het Besluit strategische goederen in verband met de implementatie van richtlijn 2009/43/EG*, 2011, no. 457 en die moet bevatten: a. land van bestemming, b. naam van ontvanger van de militaire goederen, c. beschrijving van de ML producten, inclusief nummer op de ML-lijst van de EU, het merk en serienummers, de hoeveelheid en verpakkingswijze, d. land waar de goederen zich bevinden op moment van melding. Zie: Regeling van de Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie van 28 oktober 2011, nr. WJZ/11134677, tot vaststelling van een herziene uitvoeringsregeling strategische goederen (Uitvoeringsregeling strategische goederen 2012).

⁸ Zie Staatssecretaris Bleker, *Besluit van 30 September 2011 tot wijziging van het Besluit strategische goederen in verband met de implementatie van richtlijn 2009/43/EG*, 2011, no. 457; en Compensatiebeleid aanschaf defensiematerieel in het buitenland, Lijst met vragen en antwoorden, 2013-2014, April 3, 2014 26 231, nr. 24.

⁹ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0038437/2016-10-01>

gecertificeerde bedrijven dat in juli 2012 is ingesteld en dat door de Nederlandse overheid wordt geadviseerd. Tot nu toe is en pas één Nederlands bedrijf geregistreerd. Het is de vraag waar deze geringe Nederlandse belangstelling vandaan komt. (België heeft er zes en Frankrijk dertien.)¹⁰

Verdere controle wordt gedelegeerd naar de EU+-landen waar de goederen heen gaan. Gezien de verschillen in uitleg van de wapenexportrichtlijnen een vergaande stap die nationaal beleid ondergraaft.

In artikel 8 van de regeling¹¹ staat dat bij onvoorziene buitenlandse politiek of ontwikkelingen op het gebied van veiligheid de overdrachtsvergunning NL009 kan worden ingetrokken.

Maar hoe vaak dit zal worden gebruikt in internationale projecten met EU partners valt te bezien. Heel voor de hand ligt een dergelijke stap niet.

In NL004¹² staat alleen zeer impliciet – kan in ieder geval intrekken (art 24 BSG)¹³ – een dergelijke mogelijkheid. Dat is juridisch drijfzand. Het lijkt zinnig als een artikel zoals art. 8 in NL009 of in overkoepelende wetgeving dan wel in de specifieke algemene overdrachtsregelingen zelf wordt opgenomen.

Wapenexportcontrole op componenten naar bondgenoten is de afgelopen jaren versoepeld. NAVO+ en EU+-landen kunnen rekenen op wat ze nodig hebben uit de landen van de Europese Unie. Hoe ze er vervolgens mee omgaan is grotendeels een kwestie van goed vertrouwen, wegstijgen of het door de vingers zien. De Europese militaire dimensie schijnt het te winnen van de conflictbeheersing, ethiek en moraliteit binnen het domein van de Europese Unie. De regelgeving rond de Algemene en Globale Overdrachtsvergunningen is daarvan een belangrijk voorbeeld. Turkije maakt duidelijk hoeveel risico's er aan een globale overdrachtsvergunningen kunnen kleven. De zwakheid van de algemene overdrachtsvergunningen komt voort uit de verschillende visies binnen de EU op wapenexportbeleid. Nederland zou nooit 100 miljoen klein kaliber kogels (9 mm en 5.56 mm) aan Saoedi-Arabië leveren, zoals Tsjechië in januari 2016 via de Rotterdamse haven deed¹⁴.

¹⁰ http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/certider/index.cfm?fuseaction=undertakings.detail&id=171&country=NL&ref=UND_NL_0001

¹¹ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0038437/2016-10-01>

¹² <http://wetten.overheid.nl/BWBR0030609/2016-05-01>

¹³ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0024139/2015-04-01>

¹⁴ Driedig consent 21-01-2016 NL0074CDIU0024720

III - NEDERLANDSE WAPENEXPORT NAAR HET MIDDEN-OOSTEN

Het Nederlands wapenexportbeleid naar het Midden-Oosten wordt gekenmerkt door een spagaat: De regering ziet een politiek en strategisch belang bij militaire betrekkingen (waaronder wapenhandel) met landen die gewelddadig islamisme bestrijden en vluchtelingen tegenhouden. Tegelijkertijd steunen deze potentiële klanten het gewapende islamisme, zij het verhuld. Of ze voeren oorlog met buurlanden, onderdrukken hun eigen bevolking en/of nemen het niet nauw met de mensenrechten.

De regering schippert tussen een beetje wel en een beetje geen exportbeperking door soms vergunningen te weigeren, maar soms toch weer gronden te vinden om een vergunning toch toe te staan. Bovendien legt het economisch belang ook gewicht in de schaal, en dan wordt toch maar gekozen voor het verstrekken van een wapenexportvergunning of het ondersteunen van een wapenbeurs.

Meer wapens hebben de regio tot nu toe alleen maar kwaad gedaan. Ook economisch trekken wapenaankopen in sommige landen een wissel. En in een regio waar vrouwen over het algemeen weinig macht hebben worden de beslissingen voor grote wapenaankopen vrijwel uitsluitend door mannen genomen.

Jordanië

Jordanië is al jaren een grootafnemer van overtollige wapens van de Nederlandse krijgsmacht. De innige relatie is nog versterkt door het gebruik – samen met België - van vliegbasis Azraq voor F-16 missies boven Irak en Syrië. In 2015 vond de eerste tranche van een levering van 15 F-16 jachtvliegtuigen plaats. Ook worden aanvullende leveringen gedaan van gepantserde voertuigen. De regering gaat er van uit dat leveringen geen gevolgen hebben voor de mensenrechtensituatie in Jordanië of voor de interne verhoudingen¹⁵. Jordanië wordt als een stabiel land met weinig interne repressie gezien. Hoewel er sprake is van verhitte demonstraties, zijn die over het algemeen niet gewelddadig. De Jordaanse krijgsmacht is in de afgelopen jaren ook niet ingezet bij het in bedwang houden van demonstraties. Het risico dat de (gepantserde) voertuigen tegen de eigen bevolking worden ingezet wordt in Jordanië dan ook zeer klein geacht." Maar hetzelfde gold voor Bahrein en Egypte voordat de Arabische lente uitbrak. Ook deze landen kochten tweedehands Nederlands materieel, waaronder pantservoertuigen. In 2011 verschenen op YouTube beelden van de inzet van pantservoertuigen tegen burgerdemonstraties voor democratie. De export van militair materieel naar instabiele regio's kent grote risico's. Zeker de laatste tijd is het regime in Jordanië niet populairder geworden bij zijn bevolking. Een autoritair regime dat zich bedreigd voelt zet zijn wapens nogal eens in tegen de eigen bevolking.

De regering maakt zich daarover schijnbaar geen zorgen. In een brief aan de Kamer in 2015¹⁶ schrijft ze "Ook zijn onderhavige goederen niet geschikt om in te zetten tegen de eigen bevolking". Maar niet alleen pantservoertuigen, ook gevechtsvliegtuigen kunnen worden ingezet in situaties waarbij onverantwoord veel burgerslachtoffers vallen. Denk

¹⁵ Kamerstuk 22054, nr. 232 (2013)

¹⁶ Kamerstuk 22 054, nr. 260

aan de Israëliëse inzet van gevechtsvliegtuigen tegen Palestijnen of de Turkse inzet van gevechtsvliegtuigen tegen Koerden.

Bovendien is Jordanië een bondgenoot van Saoedi-Arabië in de 'vuile' oorlog tegen Jemen. Jordanië zette daar F16s in¹⁷.

Ook de Jordaanse steun voor de strijd tegen IS is niet altijd even volmondig. De New York Times¹⁸ en Al Jazeera¹⁹ rapporteren een grote partij wapens en munitie die door de VS werden geleverd voor Syrische strijdgroepen maar die door agenten van de Jordaanse veiligheidsdienst zijn gestolen, om via de zwarte markt te worden doorverkocht aan IS en andere terroristen.

Nederlandse wapenexportvergunningen voor Jordanië	
Omschrijving	Waarde
Pantserplaten geschikt voor militair gebruik	25000
Lucht-grondraketten met toebehoren	4750000
Gepantserd voertuig, type Ford M8 (museumstuk)	69690
Vrachtwagens en delen voor pantservoertuigen	4766800
Pantservoertuig (museumstuk) (doorvoer)	17433

Omstreden order Egypte

In 2015 gingen drie maatschappelijke organisaties, waaronder Stop Wapenhandel, in beroep tegen de verstrekking van een exportvergunning voor SMART-S Mk2 radar en C3 systemen van Thales. Deze systemen voor het zoeken en bepalen van doelen zijn bestemd voor vier nieuwe gevechtsschepen van de Egyptische marine. De eerste van de vier schepen is gebouwd in Frankrijk, de overigen worden gebouwd in Egypte; het overdragen van technologische kennis is onderdeel van de order. De order kwam tot stand na de staatsgreep van Al-Sisi, toen de Amerikanen naar aanleiding van deze staatsgreep de wapenexporten naar Egypte stillegden. Frankrijk, met Nederland in zijn kielzog, sprong in het gat en verkocht Al-Sisi vier schepen met een waarde van 1 miljard euro²⁰. De radarsystemen van Thales vertegenwoordigen een waarde van 34 miljoen euro.

De drie organisaties zijn in eerste instantie door de rechtbank niet ontvankelijk verklaard. Daartegen is inmiddels beroep aangetekend.

Grootste bezwaar tegen deze order is de betrokkenheid van de Egyptische marine bij de oorlog tegen Jemen,²¹ in strijd met exportcriterium 4 van de EU Gedragscode voor het Wapenexportbeleid: "Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio". Daarnaast negeerde Egypte de regels van de internationale gemeenschap toen het zonder toestemming van de Veiligheidsraad in 2014 samen met de VAE doelen in Libië bombardeerde. Dit is strijdig met artikel 6 van de EU Gedragscode: "Het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de

¹⁷ <http://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2015/03/27/Jordan-s-role-in-Yemen-part-of-its-commitment-to-Arab-stability-analysts.html>

¹⁸ <http://www.nytimes.com/2016/06/27/world/middleeast/cia-arms-for-syrian-rebels-supplied-black-market-officials-say.html>

¹⁹ <http://www.aljazeera.com/news/2016/06/cia-weapons-syrian-rebels-jordan-black-market-160626141335170.html>

²⁰ Ventes d'armes françaises à l'Égypte: les risques d'une coopération opportuniste. <http://www.grip.org/fr/node/1951>

²¹ http://www.stopwapenhandel.org/sites/stopwapenhandel.org/files/Report%20Dutch%20arms%20trade%20with%20coalition%20Yemen%20war_23-11.pdf

houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht”. Het VN expertpanel dat het wapenembargo op Libie controleert beschuldigt Egypte van levering van wapen en munitie aan de regering in Tobrouk. Dit is in strijd met artikel 1 van de EU gedragscode: “Naleving van de internationale verplichtingen van de lidstaten van de Gemeenschap, met name door de Veiligheidsraad van Verenigde Naties en de Europese Unie uitgevaardigde sancties (..).”

En tenslotte kan men zich afvragen hoe deze miljardenorder zich verhoudt tot artikel 8 van de EU gedragscode voor de Wapenexport: “De verenigbaarheid van de wapenexporten met het technische en economische vermogen van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en economische middelen voor bewapening, in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.” Zeker gezien het feit dat naast de vier korvetten de Egyptenaren ook Franse gevechtsvliegtuigen en een FREMM fregat kochten, alsmede de twee Mistralklasse helikoptercarriers die oorspronkelijk voor Rusland bedoeld waren. Ook kocht Egypte in Duitsland vier Type 209 onderzeeboten bij ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS) in Kiel, waarvoor een Nederlands bedrijf (waarschijnlijk Bremen uit Genemuiden) delen voor periscopen levert ter waarde van een kwart miljoen euro.

Deze grootse militaire vernieuwing onder leiding van generaal Al-Sisi is bepaald geen bijdrage aan de economische ontwikkeling, het tegengaan van analfabetisme en het ontwikkelen van een goed onderwijs- en gezondheidszorgsysteem voor Egypte. Men kan zich afvragen waar de stabiliteit en veiligheid in Egypte meer mee gediend is.

Nederlandse wapenexportvergunningen voor Egypte		
Omschrijving	Via	Waarde
Radar en C3-systemen	FRANKRIJK	34000000
Radartechnologie	FRANKRIJK	50000
Software voor radar- en C3-systemen	VS	86258
Delen voor periscopen voor onderzeeboten	DUITSLAND	253475

Israël

Terecht volgt de regering al jaren een zeer restrictief wapenexportbeleid ten aanzien van Israël, vanwege het risico dat wapens worden ingezet tegen Palestijnse burgers. Toch wordt elke aanvraag individueel beoordeeld. Zo kan dat in 2015 voor 5.5 miljoen aan vergunningen voor militaire goederen aan Israël werd afgegeven. Het grootste deel hiervan lijkt te komen van retourzending van Gill anti-tank raketten.

Toch blijven de leveringen van nachtzichtkijkers en optische componenten via zowel vergunning militaire goederen, als bij de dual-use, zorgwekkend. Voorheen werden deze (onderdelen van) nachtzichtkijkers voornamelijk verhandeld via de dual-use regeling, sinds kort vermelden de exportoverzichten leveringen van onderdelen voor land- en luchtmacht aan Israël. Beide krijgsmachtonderdelen nemen deel aan acties tegen Palestijnen, waarbij veelvuldig burgers het slachtoffer zijn. Nederland heeft geen enkele garantie dat deze apparatuur niet word ingezet in de bezette Westelijke Jordaanoever of in Gaza. Er lijkt sprake te zijn van een versoepeling van het restrictieve beleid.

Overigens is levering aan in Israël gevestigde wapenindustrie ook niet van risico's

gespeend. Israëlische onderzoekers als Eitan Mack en Shir Hever wijzen op het gebrek aan regelgeving en transparantie rondom Israëlische wapenexport. Eind 2015 verwierp de Knesset nog een wetsvoorstel om wapenexporten meer te reguleren en transparanter te maken op een vergelijkbare wijze als de Amerikaanse wapenexportregels²².

Nederlandse wapenexportvergunningen voor Israel	
Omschrijving	Waarde
Kabels voor sonarsysteem	289200
Optische componenten	250250
Nachtzichtkijker	359
Delen voor motoren van F-16 gevechtsvliegtuigen	29720
Pantserplaten geschikt voor militair gebruik	25000
Delen van anti-tank raketten	4213170
Delen voor C-130 transportvliegtuigen (retour)	11895
Pistool, kaliber 9mm	350

Saoedi-Arabië

Wereldwijd groeit het protest tegen wapenleveranties aan Saoedi-Arabië, met name vanwege de oorlog in Jemen. Anders dan veelal wordt verondersteld heeft Nederland geen embargo op wapenexporten naar Saoedi-Arabië. De Tweede Kamer heeft ingestemd met: "Verzoekt de regering, op basis van de EU-criteria het wapenexportbeleid strikt toe te passen en derhalve, zolang er sprake blijft van het risico dat militaire en dual-use goederen kunnen worden ingezet voor schendingen van mensenrechten en van het humanitair oorlogsrecht, geen vergunningen voor deze goederen naar Saoedi-Arabië goed te keuren." Dat laat ruimte, maar Nederland toetst scherp, schrijft minister Ploumen de Kamer: "Als gevolg van die kritische toetsing zijn in 2015 negen vergunningaanvragen afgewezen voor de uitvoer van goederen die een te reëel risico met zich meebrachten ingezet te worden bij schendingen van internationaal humanitair recht in Jemen²³." Toch zijn er negen uit- en doorvoervergunningen afgegeven voor exporten naar Saoedi-Arabië. Het is een raadsel waarom voor de betreffende onderdelen (voor gevechtsvliegtuigen en helikopters) geen inzetbaarheid in Jemen wordt verondersteld. Ook is onduidelijk waarom de doorvoer van een partij klein kaliber munitie (doorgevoerd vanuit Tsjechië) is doorgelaten. Deze partij is hoogstwaarschijnlijk voor landstrijdkrachten, en de enige inzet van Saoedisch landstrijdkrachten is, voor zover ons bekend, in Jemen. De overheid had de partij vergunningplicht kunnen opleggen en een eigen toets kunnen uitvoeren.

Ook het nog in september en oktober, toen de verscherpte toetsing al in werking was, goedkeuren van doorvoer van uit Canada afkomstige pantservoertuigen, is onbegrijpelijk. Canada heeft een in 2014 gesloten langlopende wapendeal met Saoedi-Arabië, met een totale waarde van zo'n 15 miljard dollar. Begin 2016 ontstond hierover een groot debat, waarbij de nieuwe premier Trudeau zwaar onder vuur kwam te liggen toen hij, in weerwil van beloften voor een veel strikter exportbeleid, de doorgang van deze deal verdedigde met een beroep op de "internationale betrouwbaarheid" van Canada en op de "banen en

²²Knesset nixes bill restricting military exports to rights abusers.

<http://www.timesofisrael.com/knesset-nixes-bill-restricting-military-exports-to-rights-abusers/>>

²³ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22054-277.html>

opbrengsten" die er mee gemoeid zijn.²⁴ Hij negeerde daarbij protesten van onder meer Amnesty International, dat waarschuwde: "We have good reason to fear that light armoured vehicles supplied to Saudi security forces are likely to be used in situations that would violate human rights, whether these forces are intervening in neighbouring countries or suppressing demonstrations and unrest within Saudi Arabia."²⁵ Dit volgde berichten uit februari over de inzet van door Canada geleverde pantservoertuigen in Jemen door de Saudi Arabian National Guard.²⁶ Deze National Guard is daarnaast verantwoordelijk voor de 'binnenlandse veiligheid', en daarmee één van de steunpilaren van het repressieve bewind.

De export van SOTAS communicatie apparatuur voor Saoedische tanks komt niet in de wapenexportcijfers voor, omdat deze apparatuur militaire kenmerken ontbeert en dus niet vergunningplichtig is. Volgens de minister: "Het is ook niet mogelijk een controletekst te formuleren, waarin een specifiek product of eindgebruik wordt genoemd. Het controleren van een product op basis van de merknaam doet afbreuk aan het gelijk speelveld tussen bedrijven van soortgelijke goederen." Volgens de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties heeft de Saoedische coalitie in Jemen scholen, ziekenhuizen, markten, bruiloften, woonhuizen en publieke en private infrastructuur getroffen, en met een zee- en luchtblokkade een ernstige humanitaire crisis laten ontstaan. Voor de leverancier van de communicatieapparatuur voor Saoedische tanks, Thales Nederland, is het blijkbaar geen probleem daar zijn merknaam aan te verbinden.

Nederlandse wapenexportvergunningen voor Saoedi-Arabië	
Omschrijving	Waarde
Gepantserd voertuig, type LAPV (doorvoer)	241074
Gepantserde voertuigen, type LAPV (doorvoer)	7088905
Delen voor C-130 transportvliegtuigen	376392
Deel voor een radarsysteem	592120
Delen voor gevechtsvliegtuigen	400877
Delen voor motoren van gevechtsvliegtuigen	431294
Deel voor een Hawk trainingsvliegtuig	4893

Turkije, dubieuze bondgenoot

Turkije behoort tot de vijftien belangrijkste afnemers van Nederlandse wapens in de afgelopen tien jaar. In 2015 werden voor 5,65 miljoen vergunningen afgegeven voor de definitieve uitvoer van militaire goederen en voor honderdduizenden euro's aan dual-use goederen. Met name de levering van zware wapens zoals (delen van) gevechtshelikopters met een waarde van ongeveer 63.000 euro, (delen van) pantservoertuigen met een waarde van ongeveer 37.000 euro en de overdracht van vliegtuigtechnologie zijn zorgwekkend. Nederland heeft geen enkele garantie dat deze wapens niet tegen de Koerden worden ingezet. Hetzelfde geldt voor ondersteunende apparatuur en (delen van) transporthelikopters en bevoorradingsystemen. Ook werden er in 2015 veel dual-use

²⁴ Paul Wells, Justin Trudeau defends Saudi deal — 'We're not a banana republic', The Star, 10 June 2016

²⁵ Amnesty International, Light armed vehicles sold to Saudi Arabia could make Canada an accomplice in human rights violations, public statement, 14 April 2016

²⁶ Steven Chase and Robert Fife, Saudis appear to be using Canadian-made combat vehicles against Yemeni rebels, Globe and Mail, 22 February 2016

goederen geleverd die het Turkse leger ondersteunen in operaties zoals onderdelen van nachtzichtsystemen ter waarde van ongeveer 200.000 euro. Overigens is onduidelijk waar de overdracht van vliegtuigtechnologie ter waarde van 0 euro uit bestaat. Mogelijk is er sprake van kennisoverdracht waarbij geen waardetransactie plaatsvindt.

De afgelopen jaren fungeerde Nederland ook regelmatig als doorvoerland van militaire goederen richting Turkije. In 2015 bleef dit beperkt tot een enkele levering van een *base bleed* motor (artillerie) via Rotterdam. Zorgwekkend is dat uit de doorvoermeldingen van 2016 blijkt dat dit jaar meerdere leveringen van kogelgeweren en munitie via Schiphol naar Turkije zijn vervoerd.

Turkije heeft als buurland van Syrië natuurlijk veel te vrezen van een overloop van het geweld. Maar ook Turkije is een bondgenoot die mede schuldig is aan het geweld in de regio: oppositiekrant *Cumhuriyet* onthulde geheime wapenleveringen door Turkse agenten aan Syrische oppositiegroepen. De twee journalisten die het nieuws brachten werden veroordeeld tot lange gevangenisstraffen wegens het onthullen van staatsgeheimen²⁷.

Nederlandse wapenexportvergunningen naar Turkije	
Omschrijving	Waarde
Delen voor radar- en C3-systemen	5000000
Vliegtuigtechnologie	0
Delen voor warmtebeeldcamera's	88763
Deel voor een gevechtshelikopter	41361
Deel voor een gevechtshelikopter	23044
Delen voor radar- en C3-systemen	2000000
Delen voor radar- en C3-systemen	1000000
Pantserplaten geschikt voor militair gebruik	5000
Kogelgeweer, kaliber .300 met patronen	1000
Radartechnologie	100000
Bevoorradingssystemen	746900
Elektronische apparatuur voor militair gebruik	3019
Delen voor transporthelikopters	203183
Communicatiesysteem	553

De Turkse regering draagt ook bij aan het geweld door zijn strijd tegen de Koerden, die na een wapenstilstand van ruim 2 jaar weer is opgelaaid, onder meer naar aanleiding van een zelfmoordaanslag op studenten en vredesactivisten in Suruç. Misschien had escalatie voorkomen kunnen worden, maar president Erdogan heeft geen belang meer bij goede verhoudingen met de Koerden nu de Koerdische politieke partij HDP een serieuze bedreiging bleek voor zijn herverkiezing. Behalve IS in Syrië bombardeert de Turkse luchtmacht ook PKK-kampen in noord-Irak en ook in Turkije zelf²⁸.

Het Koerdische zuidoosten van Turkije werd deze zomer veranderd in oorlogsgebied. Turkse troepen grendelden stadswijken en hele steden af en bestookten PKK-strijders, maar traden onder het mom van 'anti-terreur' acties ook nietsontziend op tegen de

²⁷ http://www.nytimes.com/2016/05/07/world/europe/turkey-sentences-2-journalists-who-reported-on-arms-shipments-to-syrian-rebels.html?_r=0

²⁸ <http://www.bbc.com/news/world-europe-33859991>

gewone bevolking. Zware wapens werden ingezet in dichtbevolkte woonwijken, journalisten en andere civiele waarnemers werden door het leger weggehouden. Onder meer Amnesty veroordeelde het Turkse legeroptreden²⁹.

De Nederlandse regering is zich bewust van het risico dat wapenleveranties aan Turkije kunnen betekenen. Hoewel Turkije een NAVO partner is worden exportvergunningen naar het land niet standaard verstrekt, maar wordt elke aanvraag voor een wapenexportvergunning op individuele basis getoetst, waarbij de eindgebruiker en het eindgebruik van de goederen worden betrokken, alsmede de aard van het te exporteren goed. Maar bij bijvoorbeeld leveringen voor de F-35 Joint Strike Fighter vallen onder een globale vergunning waarvoor intrekking bij veranderde politieke en/of militaire omstandigheden wel mogelijk, maar niet erg te verwachten is. De Turkse deelname in JSF productie is onderdeel van het ambitieuze Turkse streven naar een grote eigen militaire industrie.

Qatar en Verenigde Arabische Emiraten

Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten zijn belangrijke bondgenoten van Saoedi-Arabië in de oorlog in Jemen. Via beide landen zijn daarnaast wapens doorgevoerd naar strijdende partijen in de oorlog in Syrië. Desondanks heeft de regering wapenexportvergunningen voor zo'n 100 miljoen euro afgegeven.

In de tweede helft van het jaar werd een aantal vergunningaanvragen afgewezen, maar ook de veruit grootste uitvoer, onderdelen voor patrouillevaartuigen (70 miljoen euro) naar de VAE juist wel toegestaan. Het gaat hier om de vervulling van een al eind 2013 gesloten contract met scheepsbouwer Damen, dat de schepen op haar werf in Roemenië afbouwt. De regering verantwoordt de uitvoervergunning door te stellen dat deze schepen voor de kustwacht bedoeld zijn, die ze zal gebruiken "voor verdediging van de territoriale wateren, bescherming van de maritieme infrastructuur, crisisbeheersing en zoek- en reddingsacties."

Nederlandse wapenexportvergunningen voor Qatar	
Omschrijving	Waarde
Delen voor militaire duikuitrusting	78670
Fennek verkenningsvoertuigen	24477228
Delen voor PzH 2000 houwitser	65376
Deel voor een PzH 2000 houwitser	55080
Patronen, kaliber 7,62x51	1128957
Delen voor PzH 2000 houwitser	3524
Delen voor PzH 2000 houwitser	10013
Delen voor Fennek verkenningsvoertuigen	668603
Delen voor raketten (doorvoer)	261945

Het in juli 2015 afgeven van een vergunning voor de uitvoer van delen voor pantservoertuigen is onbegrijpelijk, omdat de oorlog in Jemen toen al in volle gang was. Op dat moment namen hieraan onder meer special forces van de VAE deel, dat een maand

²⁹ <https://www.amnesty.nl/nieuwsporaal/pers/turkey-security-operations-in-south-east-turkey-risk-return-widespread-human-righ>

later ook eigen grondtroepen begon in te zetten.³⁰ De, ook in 2014 al veelvuldig voorkomende, doorvoer van uit Zwitserland afkomstige munitie naar de VAE blijft eveneens een pijnpunt. In 2012 schortte Zwitserland zelf wapenexporten naar de VAE op, nadat eerder geleverde granaten opdoken in de oorlog in Syrië.³¹

De grootste export naar Qatar betreft Fennek verkenningsvoertuigen, die in Duitsland worden afgebouwd. De vergunning hiervoor werd afgegeven in oktober 2015, een maand nadat de inzet van de landmacht van Qatar in de oorlog in Jemen bekend werd.³² Duitse wapenexporten, met name tanks en houwitsers, naar Qatar, werden in dezelfde periode zwaar bekritiseerd als strijdig met een eerder door vice-premier Gabriel aangekondigd terughoudender exportbeleid.³³

Eerdere vergunningen voor de levering van onderdelen van houwitsers zijn eveneens problematisch te noemen. Daarnaast is een vergunning ter waarde van 1,2 miljoen euro voor de export van uit België afkomstige munitie opmerkelijk.

Nederlandse wapenexportvergunningen voor VAE	
Omschrijving	Waarde
Bouwdelen van patrouillevaartuigen	70000000
Delen voor radar- en C3-systemen	47985
Deel voor een radarsysteem	138465
Delen voor militaire voertuigen	396026
Patronen, kaliber 9 mm (doorvoer)	230361
Patronen, kaliber 9 mm (doorvoer)	230361
Deel voor een radar- en detectiesystemen	1107720
Gepantserd voertuig (doorvoer)	283232
Delen voor radar- en C3-systemen	2000000
Munitie (doorvoer)	127529
Delen voor pantservoertuigen	320000

³⁰ William Maclean, Noah Browning and Yara Bayoumy, Yemen counter-terrorism mission shows UAE military ambition, Reuters, 28 June 2015; Jeremy Binnie, UAE ground troops support southern Yemen operation, Jane's Defence Weekly, 18 August 2016

³¹ Tony Paterson, Switzerland suspends all arms exports to the United Arab Emirates, Independent, 5 July 2012

³² Al Jazeera, Qatar deploys 1,000 ground troops to fight in Yemen, 7 September 2015

³³ Deutsche Welle, Sueddeutsche Zeitung: Germany delivers tanks to Qatar, 23 October 2015

IV – OVERIGE OPMERKELIJKE EXPORTEN

Algerije

Algerije is de laatste jaren in opmars als bestemming voor Nederlandse wapens. Twee vergunningen, voor in totaal bijna 10 miljoen euro, gaan om de uitvoer van delen voor Fuchs pantservoertuigen via Duitsland. Duitsland heeft de afgelopen jaren een omvangrijk pakket aan wapendeals met Algerije gesloten, met een totale geschatte waarde van ongeveer 10 miljard euro. Onderdeel daarvan was een contract in 2014 met Rheinmetall voor de levering van pantservoertuigen én het opzetten van een fabriek hiervoor in Algerije zelf. Het Duitse dagblad Handelsblatt schreef destijds: “Voor de eerste keer levert Duitsland niet alleen pantservoertuigen naar een autoritaire staat, maar ook een complete voertuigfabriek.”³⁴ Ook de Nederlandse regering zou beter moeten weten sinds de 'Arabische Lente' van 2011, toen aan Bahrein en Egypte geleverde, door de Nederlandse krijgsmacht, afgestoten pantservoertuigen tegen de in opstand komende bevolking werden ingezet.

Er zijn voor Algerije ook twee wapenexportvergunningen (totaal ruim 2,2 miljoen euro) voor de levering van communicatiesystemen. Waar deze systemen voor zijn bedoeld wordt niet duidelijk.

Filipijnen

Door de Nederlandse krijgsmacht afgestoten pantservoertuigen (YPR) werden onder meer verkocht aan de Filipijnen. Een dubieuze deal, het land staat bekend om de slechte mensenrechtensituatie, gewelddadig politieel optreden, en interne conflicten waarbij de krijgsmacht en gewapende militieën betrokken zijn. Bij deze binnenlandse gevechten worden ook pantservoertuigen ingezet.

Zowel Amnesty als Human Rights Watch spreekt over aanvallen van militairen en paramilitaire groepen op inheemse bevolking in 2015, waarbij mensen omkomen, op de vlucht slaan of vermist worden. Volgens de VN Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen heeft militair optreden in 2015 tot zo'n 243.000 interne vluchtelingen geleid. Doodseskaders, vaak verbonden met (lokale) politici, politie en/of de krijgsmacht, richten zich onder meer op mensenrechtenactivisten en op (vermeende) drugsdealers.³⁵

Guyana

Zowel in maart als in december werd een vergunning verstrekt voor de doorvoer van uit Turkije afkomstige handvuurwapens naar Guyana, voor een totale waarde van ongeveer 60.000 euro. Opmerkelijk, want het Ministerie van Buitenlandse Zaken stelt in zijn reisadvies dat het land “grote bestuurlijke problemen” en “grote armoede” kent.³⁶ Amnesty International maakt in haar jaarrapport 2015/2016 melding van excessief geweldgebruik door de Guyaanse politie.³⁷ Daarbij zou onder meer sprake zijn van

³⁴ Deutsche Welle, Arms maker Rheinmetall to produce military vehicles in Algeria, 18 June 2014

³⁵ Amnesty International, Report 2015/2016: the state of the world's human rights, 2016; Human Rights Watch, World report 2016, 2016

³⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/reisadviezen/inhoud/guyana>

³⁷ Amnesty International, Report 2015/2016: the state of the world's human rights, 2016

buitengerechtelijke executies.³⁸

Overig

Er zijn vergunningen afgegeven voor zowel India als Pakistan. Indiase media berichten recent dat de regering wapenleveranciers en wapenindustrie heeft gewaarschuwd klaar te staan om leveringen en productie op korte termijn op te kunnen schroeven, in geval van moeilijkheden met Pakistan³⁹. Deze krasse taal is niet erg geruststellend. Het is de vraag of het verstandig is om wapens te leveren aan beide kanten van dit conflict.

Nederlandse exportvergunningen voor India en Pakistan		
Omschrijving	Bestemming	Waarde
Delen voor helikopters	INDIA	67264
Delen voor helikopters	INDIA	26723
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	9765
Scheepsaandrijvingstechnologie	INDIA	80800
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	142
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	2008
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	13308
Kabels voor sonarsysteem	INDIA	1040000
Technologie over ballistische bescherming voertuigen	INDIA	153950
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	51777
Technologie over ballistische bescherming voertuigen	INDIA	153950
Delen voor militaire vaartuigen	INDIA	1544808
Optische componenten	INDIA	13688
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	2409
Helikoptertechnologie (outsourcing)	INDIA	1
Tetrappporten over decontaminatie	INDIA	10000
Radartechnologie	INDIA	300000
Delen voor rondzoekradars	INDIA	102028
Technologie voor surveillance systemen	INDIA	100000
Optische componenten voor laser range finders	INDIA	9970
Delen voor militaire simulatiesystemen	INDIA	472009
Tetrappporten over beschermende kleding	INDIA	15000
Delen voor militaire voertuigen	INDIA	17000
Delen voor Orion patrouillevliegtuigen	PAKISTAN	100000
Delen van Orion patrouillevliegtuigen	PAKISTAN	300000
Delen voor militaire simulatiesystemen	PAKISTAN	69900
Technologie voor simulatiesysteem	PAKISTAN	10000

Er is een vergunning afgegeven voor de doorvoer van delen voor munitie uit Bulgarije naar Nigeria, ter waarde van 279.000 euro. Het is onduidelijk waar dit voor bedoeld is, maar gezien de situatie in Nigeria is dit hoe dan ook een onbegrijpelijke beslissing. De binnenlandse strijd tussen het leger en Boko Haram wordt gekenmerkt door geweld en mensenrechtenschendingen van beide kanten. Daarbij zijn duizenden burgerdoden gevallen en vele mensen intern op de vlucht geslagen. Leger en politie maken zich

³⁸ US Department of State, Guyana 2015 human rights report

³⁹ Zie bijvoorbeeld <http://economictimes.indiatimes.com/news/defence/narendra-modi-government-asks-arms-suppliers-to-be-prepared/articleshow/54770581.cms>

schuldig aan het plegen van oorlogsmisdaden, arbitraire arrestaties, buitengerechtelijke moordpartijen, marteling en militaire detentie zonder juridische toetsing.⁴⁰

Ook naar Turkmenistan gaan delen voor munitie, via Frankrijk. Het gaat om een kleine vergunning van 2200 euro. Human Rights Watch schrijft over het autoritaire regime van president Berdimuhamedow: “Turkmenistan’s atrocious rights record worsened in 2015. The country remains extremely repressive and is virtually closed to independent scrutiny.” Marteling is een veelvoorkomend verschijnsel in gevangenissen.⁴¹

Voor Kazachstan werd een vergunning afgegeven, ter waarde van 25000 euro, voor de uitvoer van pantserplaten, geschikt voor militair gebruik. In 2015 werd het, op schending van burgerrechten gebaseerde, autoritaire regime van president Nazarbaev wederom met vijf jaar verlengd, toen hij ruim 95% van de stemmen haalde in wat voor verkiezingen moet doorgaan.

---

⁴⁰ Amnesty International, Report 2015/2016: the state of the world's human rights, 2016

⁴¹ Human Rights Watch, World report 2016, 2016

V - UITVOERVERGUNNINGEN DUAL USE EXPORT

Net als voor militaire goederen geldt voor de uitvoer van zogeheten dual use goederen – met zowel militaire als civiele toepassingen - een vergunningplicht. Uit de vergunningoverzichten wordt lang niet altijd duidelijk of uitgevoerde goederen voor civiel of militair gebruik bedoeld zijn, waardoor beoordeling van de betreffende uitvoer lastig blijft.

Eén opmerkelijke, kleine vergunning (ruim 15000 euro) betreft de levering van onderdelen voor drones (onbemensede luchtvaartuigen) voor militair gebruik aan de VAE, in juni 2015. De oorlog in Jemen, waar ook de luchtmacht van de VAE aan deelneemt, was toen al in volle gang.

Camera's en nachtzichtapparatuur

Nederland blijft ook in 2015 een belangrijke exporteur van camera's en onderdelen voor nachtzichtapparatuur. Uit de vergunningoverzichten wordt zelden duidelijk wat het eindgebruik van de uitgevoerde goederen in deze categorie is. Waar dat wel vermeld staat, valt op dat er redelijk wat uitvoer bedoeld is voor grensbewaking (Chili, Jordanië, Maleisië, Oekraïne, Singapore, Spanje, Turkije, Zuid-Korea). Zeker in een aantal van deze landen mag je daar vraagtekens bij zetten, de omgang met vluchtelingen door grensbewakingsautoriteiten in bijvoorbeeld de Oekraïne, Maleisië en Turkije kan regelmatig op scherpe kritiek uit de hoek van mensenrechtenorganisaties rekenen.

Hetzelfde geldt voor het algemene optreden van de Maleisische politie. Amnesty International concludeerde in haar Jaarboek 2016: “The crackdown on freedom of expression and other civil and political rights intensified. [...] Police used unnecessary or excessive force when arresting opposition party leaders and activists.” Toch wordt eind augustus een vergunning afgegeven voor de uitvoer naar Maleisië van beeldversterkerbuizen voor politietaken en ordehandhaving, ter waarde van ruim 40 duizend euro.

ICT

Net als in voorgaande jaren werd in 2015 vanuit Nederland voor miljarden euro's aan apparatuur, technologie en software voor informatiebeveiliging geleverd aan landen over de hele wereld. Naast een paar globale vergunningen voor uitvoer naar de open categorie 'niet-gevoelige' landen, zijn er talloze vergunningen voor uitvoer naar wel gevoelige landen als Zuid-Soedan, Libië, Jemen, Kazachstan, Congo DR, Somalië en Syrië. Ook nu blijft onduidelijk waar deze software, technologie en apparatuur voor gebruikt wordt. We herhalen wat we vorig jaar schreven: “Meer duidelijkheid over het eindgebruik en de eindgebruikers (op z'n minst of dit bijvoorbeeld de commerciële sector of de overheid is) is zeer gewenst.”

De overheid gaat bij dual use-exporten op ICT-gebied bovendien wel erg uit van zelfregulering door de industrie, zo blijkt uit de beantwoording van Kamervragen. De ministers Ploumen en Koenders schrijven in februari 2016: “Bij het toekennen van globale vergunningen voor de uitvoer van gecontroleerde ICT-surveillanceapparatuur doet

Nederland ook een beroep op de exporteurs. Uit hoofde van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) worden exporteurs verplicht waarborgen te implementeren waarmee het risico op mensenrechtenschendingen bij gebruik van de goederen wordt ingeperkt, in het bijzonder in landen van zorg.”⁴²

---

⁴² Tweede Kamer, Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2014 – lijst van vragen en antwoorden, 22054 – nr. 270, 11 februari 2016

VI – RAPPORTAGE EN TRANSPARANTIE

Het Nederlands wapenexportbeleid behoort inmiddels tot het meest transparante van Europa. Behalve dat gegevens altijd erg laat worden vrijgegeven. Die transparantie is er niet altijd geweest. Twintig jaar geleden was de meeste informatie geheim; tot 1998 werden alleen totaalcijfers gegeven, onderverdeeld in export naar NAVO- en niet-NAVO landen. Maar nadat in 1997 een vertrouwelijke lijst met bestemmingslanden uitlekte naar de pers werden in 1998 de cijfers officieel openbaar gemaakt, schijnbaar onder het motto “dan doen we het liever zelf”. Tegelijkertijd brachten vredesactivisten het Zweedse voorbeeld van overheidsrapportage onder de aandacht, op dat moment het meest transparant en erg vernieuwend in Europa. Een volgende stap was het beroep op de Wet Openbaarheid Bestuur door VPRO radioprogramma ARGOS, waarmee alle tot dan toe afgegeven exportvergunningen uit de jaren negentig openbaar werden gemaakt, hoewel zonder bedrijven of specifieke systemen te noemen. Zoveel informatie kregen zelfs parlementariërs niet, en als logische reactie verzocht het parlement voortaan ook deze overzichten te ontvangen.

Dit alles hielp ongetwijfeld mee om de regering ervan te overtuigen dat wapenexportgegevens openbaar gemaakt konden worden zonder schade aan de industrie. Vanaf 2004 verscheen het eerste maandoorzicht met daarin individuele vergunningen, vergunningstype, land van oorsprong en bestemming, en vergunningswaarde. Deze maandelijke overzichten worden inmiddels ook gepubliceerd voor dual-use en doorvoervergunningen.

Opmerkelijk aan de Nederlandse publicatie van wapenexportcijfers is bijvoorbeeld het publiceren van geweigerde vergunningen. Hoewel er geen uitgebreide motivatie bij wordt gegeven, geeft het toch enig inzicht in het gevolgde beleid. Opmerkelijk is ook de versnelde notificatie aan het parlement van alle exportvergunningen groter dan € 2 miljoen voorafgaande aan vergunningverstrekking. Ook de publicatie van de vergunningverstrekking voor overtollig materieel – in veel Europese landen is deze export niet eens vergunningplichtig – levert veel nieuwe informatie op. Onduidelijk is waarom er sinds 2007 geen informatie over exportvergunningen van overtollig materieel van minder dan 2 miljoen vooraf zijn gedeeld met het parlement. Zijn er geen vergunningen afgegeven, zijn er financiële bezwaren of bezwaren van de producent om deze informatie publiek te maken, of wordt simpelweg de Motie van der Doel die oproept deze informatie te delen, genegeerd? Dit is wel degelijk van belang, omdat bij export van overtollig materiaal de overheid verkoper en controleur tegelijk is en daarom extra oplettendheid geboden.

Wat nog wel ontbreekt is een overzicht van bestemming: is het wapen voor krijgsmacht, politie of industrie. Ook ontbreekt informatie over de aard van de vergunning; betreft het een individuele, algemene of globale vergunning. Deze omissie is simpel op te lossen met twee extra kolommen in de maandrapportage.

Het consistent doorvoeren van de informatie blijft een worsteling. Hoeveel er bijvoorbeeld precies naar Turkije is geëxporteerd in 2015 is niet helemaal duidelijk. De jaarrapportage

van de regering geeft een ander cijfer (5,65 miljoen euro) dan een optelling van de maandrapportages (9,2 miljoen euro). Mogelijk is het een administratief verschil, ontstaan doordat sommige orders naar een ander jaar zijn toegerekend. Dezelfde onduidelijkheid ontstaat soms bij vergelijking van de aan de Kamer gerapporteerde cijfers en de aan de EU gerapporteerde cijfers.

Een Engelse vertaling van het overheidsrapport Nederlands Wapenexportbeleid – al sinds 2011 niet meer verschenen maar voor dit jaar beloofd – helpt mee in de pogingen het beleid Europees te harmoniseren. Maar daarover moet men niet te optimistisch zijn. De grote exportlanden – Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, Zweden, Italië – volgen een eigen wapenexportbeleid en logica, dat weliswaar niet in tegenspraak is met de EU Gedragscode wapenexport, maar zich er verder niet veel aan gelegen laat liggen. Ook de wijze van rapporteren aan de Europese Commissie van wapenexportcijfers verschilt enorm per land. Zo rapporten bijvoorbeeld Italië en Groot-Brittannië alleen afgegeven vergunningen, en niet de feitelijke exporten, rapporteert Frankrijk ook sondages, en rapporteren Griekenland en Cyprus over het afgelopen jaar helemaal niet. Openheid over wapenexport, de eerste stap in een ethisch en democratisch controlebaar beleid, is helemaal niet vanzelfsprekend.

Recente publicaties van Stop Wapenhandel

- **Oorlog aan de Grenzen. Hoe de militaire industrie profiteert van de vluchtelingentragedie**, september 2016 (I.s.m. Transnational Institute)
- **'Combat Proven'. Nederlandse militaire relaties met Israël**, juni 2016
- **Border Wars**, juni 2016 (I.s.m. Transnational Institute)
- **Beleggingen pensioenfondsen in Airbus**, april 2016
- **Wapenexportcontrole in de Oekraïne**, maart 2016
- **Tax evasion and weapon production ; Letterbox arms companies in the Netherlands**. december 2015 (I.s.m. Transnational Institute)
- **Topjaar 2014, analyse Nederlandse wapenexport**, december 2015
- **Dutch arms trade with coalition forces in the Yemen war**, november 2015
- **Pensioengeld voor de JSF**, augustus 2015
- **"Het is wel mijn geld" – Pensioengeld voor kernwapens**, mei 2015
- **Reactie op Initiatiefnota D66 en PvdA Wapens en Principes**, april 2015
- **Wapenpromotie bij foute vrienden: Nederlandse bedrijven op IDEX wapenbeurs**, januari 2015

Zonder donateurs geen Stop Wapenhandel

Steun ons met een gift op rekening NL11 TRIO 0390 4073 80
t.n.v. Stop Wapenhandel, Amsterdam